

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора О.Д. Сафіна на дисертацію Мороза Володимира Миколайовича «Ургентна адикція як психологічний чинник депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 - «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 – Психологія

Дисертація Мороза Володимира Миколайовича присвячена надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу внести вагомий вклад у вирішення актуальної науково-практичної проблеми психопрофілактики та мінімізації негативного впливу депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України.

Специфіка військово-професійної діяльності на сучасному етапі висуває виняткові вимоги до психологічної стійкості, адаптаційних ресурсів та граничних можливостей психіки військовослужбовців. Невідповідність між зростанням рівня цих вимог та актуальними можливостями фахівця стає підґрунтям для розвитку стійких професійних дисфункцій та депрофесіоналізації. Одним із ключових чинників, що прискорюють та поглиблюють цей деструктивний процес, є ургентна адикція, яка є дезадаптивним механізмом, що виникає в умовах хронічного дефіциту часу та необхідності опрацювання завдань в умовах гострої часової кризи, надмірної значущості та високої відповідальності за ухвалені рішення і результати діяльності, критичного перевантаження когнітивної сфери та психомоторики. У військовому середовищі ургентна адикція часто набуває форми соціально прийнятної та навіть заохочуваної моделі поведінки, помилково сприймаючись як ознака високої професійності, цілеспрямованості та ефективності. Таким чином, замість формування оптимальної професійної саморегуляції, ургентна адикція спричиняє фіксацію на пріоритеті терміновості, що значно ускладнює здатність фахівця до стратегічного планування, об'єктивного оцінювання пріоритетів та підвищує ризик розвитку професійних деструкцій.

Автором дисертації з наукової точки зору коректно визначено об'єкт,

предмет, мету, а також завдання дослідження. Ним гармонійно поєднано у психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що В.М. Морозом у цілому об'єктивно визначено наукову новизну одержаних результатів.

Зокрема, ним уперше:

- визначено структуру та прояв ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України в процесі виконання службових обов'язків;
- розроблено та апробовано авторську методику визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України;
- розроблено Програму профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України;
- встановлено закономірний взаємозв'язок ургентної адикції і структурно-динамічних компонентів депрофесіоналізації особистості; що ургентна адикція та ургентна поведінка детермінують професійні деформації службової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України.

Крім того, дисертантом удосконалено:

- методи, критерії оцінювання та показники визначення типологічних груп військовослужбовців Збройних Сил України з ургентною адикцією в процесі виконання ними службових обов'язків;
- практичні підходи до профілактики ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України;

У дисертації В.М. Мороза набули подальшого розвитку уявлення про зміст, структуру, динамічні особливості розвитку та прояву ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення одержаних результатів дослідження, яке полягає у впровадженні основних положень і результатів дослідження та розроблених психологічних практик у діяльність посадових осіб Головного управління психологічної підтримки персоналу ЗС України (структур психологічної підтримки персоналу ЗС України), систему

бойової підготовки особового складу військових частин (підрозділів) і роботу психологів (осіб, залучених до роботи з особовим складом) Повітряних Сил, Сил спеціальних операцій та Сил територіальної оборони ЗС України.

У першому розділі «Теоретичний аналіз проблеми ургентної адикції та її наслідків у контексті професійної діяльності особистості (виконання посадових обов'язків)» автор зазначає, що Ургентна адикція є однією з форм девіантної поведінки, яка полягає у відході від дійсності через зміну психічного стану військовослужбовця, що “уникає” реальності, яка сприймається, усвідомлюється чи впливає на позасвідоме, приводячи до виникнення певного внутрішнього психічного стану, що викликає дискомфорт, від якого виникає бажання позбутися. Постійні спроби звільнитися від почуття двоїстості і незадоволеності змушують військовослужбовця перебувати у стані одночасно і залежності, і втечі від хронічного стресу, викликаного дисбалансом службової діяльності й особистого життя, необхідності і бажання, зміщенням першочерговості інтересів та відстрочкою власних потреб. Ургентна адикція врешті-решт призводить до втрати професійної ідентичності на тлі деформації тлумачення пріоритетів, цінностей, професійних норм та посадових обов'язків військовослужбовця і стає когнітивною ілюзією успішності та затребуваності у службовій сфері, що супроводжується хибним почуттям задоволення реалізацією професійного потенціалу, соціального призначення, усвідомлення відповідності посадовим обов'язкам. Отже, ургентна адикція як патологічна залежність від часово-просторових категорій призводить до деформації емоційно-когнітивних реакцій, трансформації ціннісних орієнтацій, неминучого блокування механізмів самовдосконалення під час службової діяльності (вигорання) і зрештою – депрофесіоналізації особистості військовослужбовця.

У другому розділі «емпіричне дослідження особливостей замовлення ургентною адикцією де професіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України» дисертантом проаналізовано найбільш оптимальні діагностичні інструменти для дослідження поведінкових залежностей, які стосуються різних типів адикцій: (азартні ігри, робота, комп'ютер, інтернет тощо). Ним Доведено,

що діагностивання поведінкових залежностей військовослужбовців доцільно проводити з використанням п'яти методик:

Методики визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України, розроблення якої було одним з основних завдань нашого дослідження; Опитувальника діагностики ургентної залежності (О. Шибко); Голландської шкали трудової залежності (коротка форма) (Schaufeli & Taris). The Dutch Work Addiction Scale (DUWAS); Опитувальника на виявлення рівня кіберкомунікативної залежності (залежність від соцмереж) (А. Тончева); Методики діагностики схильності до різних видів залежності (Г. Лозова). Під час аналізу отриманих у ході дослідження результатів і зроблених на їх основі висновків слід зважати на те, що вираженість впливу різних адиктивних поведінкових чинників на прояви депрофесіоналізації у різних категорій військовослужбовців може мати певні відмінності. Також слід враховувати, що крім поведінкових адикцій існує достатньо широке коло чинників, які можуть спричинити виникнення у військовослужбовців проявів депрофесіоналізації. Не можна виключати й часткового зворотного впливу професійних деструкцій, що проявилися, на виникнення поведінкових залежностей в окремих осіб.

У третьому розділі «Профілактика ургентної адикції військовослужбовців Збройних Сил України» зазначається, що проведене теоретичне та емпіричне дослідження дало змогу сформулювати такі основні положення щодо Програми профілактики професійних адикцій для військовослужбовців:

- передбачення комплексної роботи із залученням до впровадження профілактичних заходів фахівців усіх рівнів, на яких покладено психологічну підтримку персоналу;

- застосування єдиного підходу в організації життєдіяльності військових частин (підрозділів), який має ґрунтуватися на підтримці психологічного благополуччя військовослужбовців, заохоченні здорового способу життя і збереженні здоров'я особового складу;

- принциповості з питань неприйняття (несхвалення) професійних адикцій (ургентної, трудової залежності) під час військово-професійної

діяльності, натомість заохочення альтернативних, безпечних для здоров'я військовослужбовців поведінкових патернів;

– успішної реалізації профілактики професійних адикцій, що ґрунтується на свідомому виборі військовослужбовцями продуктивної, адаптивної поведінки, адже недостатньо розуміти, чого не слід робити, набагато важливіше бажати жити, розвиватися, бути здоровим, успішним.

Метою Програми профілактики професійних адикцій є запобігання розвитку та поширенню серед військовослужбовців Збройних Сил України професійних адикцій (ургентної і трудової залежності).

Альтернативою тренінгам у їх класичному розумінні під час складання Програми профілактики професійних адикцій військовослужбовців запропоновано обрати заняття з елементами тренінгів, що дадуть змогу врахувати особливості військово-професійної діяльності, пов'язані з великим навантаженням як на особовий склад загалом, так і на кожного військовослужбовця зокрема.

Проведені заходи дають змогу говорити про завершеність роботи зі створення власної авторської Програми профілактики професійних адикцій. Проте з часом необхідно переглядати визначені норми і конструкт профілактики професійних адикцій, зокрема ургентної.

У цілому зазначимо, що дисертантом у роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, власному бойовому досвіді, послідовно та неухильно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних засад, розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому, доведення їх здійснюється автором із належною доказовістю і послідовністю.

Разом із тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. Підпункт 1.1 із сентенціями автора щодо поняття особистості у психології та депрофесіоналізацію з огляду на назву самого розділу видається дещо зайвим при необхідності зосередження основного

фокусу уваги на дискурсі, пов'язаним із ургентною адикцією у контексті професійного розвитку особистості.

2. Пп. 2.3 бажано б було сформулювати більш коректно, очевидно, у його назві мова має йти про деструктивний вплив ургентної адикції як чинника депрофесіоналізації військовослужбовців.
3. Гіпотезу дослідження можна б було сформулювати більш імперативно, маючи на увазі, що не стільки схильність до ургентної адикції, скільки вже наявність цієї ургентної адикції спричиняє розвиток у військовослужбовців депрофесіоналізації.
4. Автору бажано б було показати диференційно-психологічне співвідношення депрофесіоналізації і професійного вигорання. До того ж було б цікавим висвітлити вплив перфекціонізму на розвиток ургентної адикції.
5. Робота виглядала б ще більш вагомо, якщо б авторські рекомендації щодо профілактики ургентної адикції у військовослужбовців спирались на результати експериментальної перевірки відповідної авторської програми.

Але викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи та тому не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження В.М. Мороза. Детальне вивчення його дисертації на тему «Ургентна адикція як психологічний чинник депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України» дозволяє зробити висновки, що її автор оволодів методологією наукової діяльності, і це дозволило йому якісно та на високому рівні виконати поставлене наукове завдання. Тому дисертацію В.М. Мороза є усі підстави вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, воно відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною значущістю. Отримані дисертантом наукові доробки викладено згідно вимог до наукового стилю,

його наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що містяться у власному дослідженні. Основні результати дисертації із достатньою повнотою відображено у 22 наукових працях, у т. ч. 1 науковій монографії, 12 виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України як фахові у галузі психології категорії Б, а також у 9 публікаціях у збірниках тез доповідей на наукових форумах, конференціях, семінарах.

Таким чином, дисертаційна робота Мороза Володимира Миколайовича відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її автор – Мороз Володимир Миколайович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

професор кафедри психології
Уманського національного університету
доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Олександр САФІН

Підпис О. Д. Сафіна завіряю.

В.о.ректора Уманського
національного університету,
доктор педагогічних наук, доцент

Олена ЯРОШИНСЬКА

«02» квітня 2026 року